

Anna Ahmatova ve "Requiem"

Zeynep Günal*

ÖZET

Sovyet edebiyatının önde gelen kadın şairlerinden olan Anna Ahmatova'nın "Requiem"poemi, otuzlu yılların Rusya'sı için "dev bir anıt" niteliğindedir.

Şair beş yıl boyunca (1935-1940) yazdığı bu poemde Stalin döneminde uygulanan baskı rejiminin aydınlar ve onların yakınları üzerindeki derin, hatta ölümcül etkilerini dile getirmektedir. Yapıtın en önemli özelliği 1935 yılından 1963 yılına kadar, Ahmatova'nın güvendiği on kişi tarafından ezberlenerek korunmuş olmasıdır.

"Requiem" ilk kez 1963 yılında Münih'te yayınlandı. Rusya'daki gerçek okuyucularıyla ise Ahmatova'nın ölümünden tam yirmi yıl sonra 1987 yılında tanışabildi.

ABSTRACT

"Requiem", which was written by famous Soviet poet Anna Akhmatova between 1935-1940, is a "giant monument" of thirties in Russia.

in this poem Akhmatova describes Stalin's great terror on the intelligentsia and their intense suffering. "Requiem" was kept in memories of ten persons, who were trusted by Akhmatova, from 1935 untill 1963. This is one of the most important characteristics of the poem. The poem was published first in Munich in 1963. Russian readers got acquainted with "Requiem" in their own language in 1987, after twenty years following Akhmatova's death.

Sesimi her şeye rağmen duyacaklar

Ve her şeye rağmen ona tekrar inanacaklar¹

Sovyet Rusya'nın en büyük kadın şairlerinden sayılan Anna Andreyevna Ahmatova² (1889-1966) *Requiem*'i 1935-1940 yılları arasında

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Ab.Dalı

¹ Bu iki dize Anna Ahmatova'nın "Geçip Giden Zaman" (Beg vremeni, 1960) adlı kitabının epigrafında yer almıştır. Bkz.:Ahmatova, Anna; soçineniya v dvuh tomah, tom 1, Moskva İzd."TsidadeI" 1997, s.247

² A. Ahmatova'nın gerçek soyadı Gorenko'dur, ancak edebiyat yaşamına başladığında, soylu bir Tatar ailesinden gelen büyükannesinin soyadı olan Ahmatova'yı kullanmaya başlamıştır.

yazmıştır. Dönemi için müthiş bir protesto niteliği taşıyan *Requiem*'in Stalin döneminde yaşayan Rus aydınları için taşıdığı anlamı, ünlü çocuk kitabı yazarı ve edebiyat eleştirmeni olan Korney Çukovski'nin kızı Lidiya K. Çukovskaya, 1938-1966 yıllarını kapsayan ve çok değerli bir kaynak olan "Anna Ahmatova'yla İlgili Notlar" adlı üç ciltlik yapıtında: "Zaman hem uçup gidiyor hem de aynı yerde duruyor. *Requiem* ise Leningrad, Anna Andreyevna'nın odası, kül tablası, koltuk, Nevski caddesi üzerinden ve Fontanka'dan geceleri eve dönüşlerim, küçük Lyuşa, Mitya'nın³ odasının kapılarındaki gri-kahve renkli mühürlerin izleri demek..."⁴ sözleriyle açıklamaktadır. Otuzlu yılların Rusya'sı için "dev bir anıt" olarak kabul edilen bu yapıtın oldukça ilgi çekici bir kaderi vardır. *Requiem* 1938 yılından itibaren ilk kez yayımlandığı 1963'e kadar Ahmatova'nın güvendiği ve aralarında Çukovskaya'nın da bulunduğu yaklaşık on kişi tarafından hiçbir şekilde yazıya dökülmeden ezberlenerek korunmuştur. Çukovskaya "Notlar"ın girişinde yapıtın ne koşullar altında yaratıldığını ve nasıl ezberlendiğini şu sözlerle anlatmaktadır: "Anna Andreyevna beni ziyarete geldiğinde, *Requiem*'den dizeler okuyor, elbette fısıltıyla, oturduğu Havuzlu Ev'de (Fontanniy dom) ise fısıldamaya bile kalkışmıyordu, konuşmanın ortasında birdenbire susuyor ve gözleriyle bana tavanı ve duvarları işaret ederek eline bir parça kağıt ve kalem alıyordu; sonra yüksek sesle "çay alır mısınız?" ya da "ne çok yanmışsınız!" gibi sıradan şeyler söylüyor, ardından kağıt parçasını el yazısıyla dolduruyor, bana uzatıyordu. Şiirleri okuyorm, ezberleyince de geri veriyordum. "Bu yıl sonbahar erken geldi" diyordu yüksek sesle Anna Andreyevna, kibriti çakıp kağıdı kül tablasında yakarken." Ahmatova yapıtını yayıma hazırlama cesaretini ancak altmışlı yıllarda Hruşçov döneminde bulmaya başlamıştır. Şair 1962 Mayısında Çukovskaya'yla bir parkta buluşur ve *Requiem*'i okumasını ister: "O dinliyordu, ben ise defalarca kendi kendime tekrarladığım şiirleri yüksek sesle okuyordum. O baş örtüsünün düğümünü çözmüş, paltosunun önünü açmıştı. Ağaçlara ve arabalara dikkatle bakarken, sesime kulak kesilmişti. Susuyordu. Tamamını okumuştum. Şiirleri yazıp yazmayacağını sordum. "Bilmiyorum", - diye karşılık verdi, bundan benim de henüz yazma hakkım olmadığı sonucunu çıkarmıştım. "Sizden başka ezberlemiş olan yedi kişi

³ Bronşteyn, Matvey P.: L.Çukovskaya'nın fizikçi eşi 1937'de tutuklanmıştır. Çukovskaya 1938'de kurşuna dizilen eşinin ölüm haberini ancak yirmi yıl sonra 1957'de alabilmiştir. Çukovskaya o zamana kadar eşinin serbest bırakılması için sürekli başvuruda bulunmuştur. Bkz.: Çukovskaya L.; Zapiski ob Anne Ahmatovoy, tom 1 (1938-1941), Moskva "Soglasie" 1997, s.280-282

⁴ Çukovskaya, L.: Zapiski ob Anne Ahmatovoy, tom 3 (1963-1966), Moskva "Soglasie" 1997, s.199

⁵ A.g.y.: tom 1, s. 13

daha var."⁶ Aynı yılın Ekim ayının sonunda üç kişi biraraya gelirler ve "Epilog" bölümü daktiloda yazılır ve Ahmatova imzalar. Bu hepsi için unutulmaz bir andır, o güne kadar belleklerde saklı tutulan şiir ilk kez yazıya dökülmüştür. Çukovskaya: "Çay içmiş, ağırlanmış ve armağan verilmiş olarak ayrıldım oradan. Çantamda *Requiem'in* daktiloya çekilmiş "Epilog"u vardı...Artık belleğimde değil, çantamdaydı!"⁷ diyerek sevincini dile getirmektedir. Aralık ayında ise yapıt birkaç nüsha halinde ve baştan sona daktilo edilir. Çukovskaya bunu "olay" olarak nitelendirmektedir. Özgürlüğüne kavuşan şiirler, artık "insanların yüreğini kendileri yakacaklar"dır⁸. Her şeye rağmen, Ahmatova'nın müthiş bir protesto olan şiirini yayımlaması durumunda neler olabileceği, sorudan öteye geçememektedir. Bu dönemde Ahmatova *Requiem'i*, bir yandan sansüre uğramadan yayımlayabilecek bir dergi aramaktadır, diğer yandan daktilolanmış nüshalar elden ele yayılmaktadır. 1963'te ise Ahmatova, *Requiem'in* Paris'te yayımlanması konusunda tereddüt içindedir. Çünkü şair yapıtın orada yayımlanması durumunda kendisinin takibe alınacağı, oğlu Lev'in ise bu kez öldürüleceği inancındadır. Bununla birlikte Ahmatova aynı yılın 28 Aralık günü, Çukovskaya'ya *Requiem'in* Münih baskısını gösterecektir: "Çantayı açtı, içinden bir kitap çıkardı ve bana uzattı. Bu küçük, beyaz bir kitaptı, çerçevesi siyahtı ve beyaz kapağına iri, okunaklı harflerle: ANNA AHMATOVA REQUIEM yazılmıştı. Ellerim buz kesti, kalbim ise dizlerimin üzerinden yere fırlayacakmış gibiydi. *Requiem* yayımlanmıştı en sonunda!"⁹ Poem daha sonra 1964'te Roma'da göçmen Çekler tarafından kitapçık haline getirilmiştir. *Requiem* anayurdu Rusya'da, ancak şairin ölümünden yirmi yıl sonra, 1987'de "Oktyabr" ve "Neva" dergilerinde yayımlanabilmiştir.

Bilindiği gibi *Requiem'in* yazıldığı yıllar, Sovyet Rusya'nın kültür politikasında köklü değişikliklerin yapıldığı döneme rastlar. Bu değişiklikler, aydın grubunun büyük kesiminin olduğu gibi Ahmatova'nın da yaşamını derinden ve olumsuz etkilemiştir. Sanat tarihi profesörü olan üçüncü eşi N.N.Punin ve Leningrad Üniversitesi'nin Tarih Bölümü öğrencisi olan oğlu ünlü tarihçi Lev N.Gumilyov¹⁰, 22 Ekim 1935'te rejim karşıtı gösterilere katıldıkları gerekçesiyle tutuklanırlar. Daha sonra her ikisi de, Ahmatova'nın

⁶ A.g.y.: tom2, s.491

⁷ A.g.y.:s.537

⁸ A.g.y.:s.561

⁹ A.g.y.: tom3, s. 130

¹⁰ Lev Nikolayeviç Gumilyov (1912-1992): Ahmatova'nın ilk eşi akmeist şair Nikolay Gumilyov'dan olan oğludur. Lev N.Gumilyov, Orta Asya Türkleriyle bu bölgedeki diğer halkların tarihleri üzerine çalışmalar yapmıştır. *Hazar'ın Kefi (Otkritie Hazarii, 1966)*, *Eski Türkler (Drevnie Turki, 1967)* ve *Hunlar Çin'de (Hunni v Kitaye, 1974)* gibi önemli çalışmaları vardır.

Stalin'e yazdığı rica mektubu üzerine hemen serbest bırakılırlar. Ahmatova 1960 yılında, yaşadığı bu olayı şu sözlerle anlatacaktır: "1935'te Leva'yı ve Nikolay Nikolayeviç'i tutukladıklarında Seyfullina'ya gittim. Merkez Komitesi (Tsentralmy Komitet) İçişleri Halk Komiserliği'ne (Narodny Komissariat Vnutrennih Del ya da NKVD) telefon etti, oradan ona, Stalin'e yazdığım mektubu, Kutafya kulesine bırakmamı ve Poskrebışev'in ileteceğini söylemişler. Mektubu götürdüm, Leva ve Nikolay Nikolayeviç aynı gün eve döndüler... Bu belki de İosif Vissarionoviç'in yaşamı boyunca yaptığı en iyi tek şeydi...Leva 1938'de tutuklandığında ise her şey boşa gitmişti."¹¹ Lev N.Gumilyov ikinci tutuklanışında Ahmatova'nın da belirttiği gibi serbest bırakılmamış, Sibiryaya sürgününe mahkum edilmiştir. İşte Ahmatova *Requiem*'de eleştirilenlerin de vurguladığı gibi, bu tutuklamalarla sürgünlerin neden olduğu kendi aile trajedisini ve benzer olayları yaşayanların, özellikle Rus kadınlarının trajedisini anlatmaktadır. Şair bu gerçeği, yapıtının en başına koyduğu 1961 tarihli epigrafla dile getirmektedir: "*Hayır, ne yabancı bir gökyüzünün altındayım./ Ne de yabancı kanatların koruması altında/ Ben talihsizlik sonucu halkımın bulunduğu/ Yerde halkımla birlikteyim o zamanlar "*

Requiem, Ahmatova tarafından başlangıçta poem olarak tasarlanmış değildir. Hatta şair kendisi, her bir bölümü ayrı şiir dizisi olarak adlandırmışsa da daha sonraları bu yapıtının poem olduğuna karar vermiştir. Trajik duyguların yoğun olduğu bu yapıt, düz yazı biçimindeki "Önsöz Yerine"yle birlikte yedi bölümdür. Farklı yıllarda yazılan şiirler kronolojik bir düzen izlememektedir. Düzeni içerik belirlemektedir, buna göre yapıtta yer alan başlıklar şunlardır: "Önsöz Yerine" (Vmesto predisloviya, 1 Nisan 1957), "İthaf (Posivyaşenie, Mart 1940), "Giriş" (Vstuplenie, 1935, 1938, 1939), "Hüküm" (Prigovor, 1939), "Ölüme" (K smerti, 19 Ağustos 1939, 4 Mayıs 1940), "Çarmlı Gerilme" (Raspyatie, 1938, 1940), "Epilog" (10 Mart 1940). "Önsöz Yerine" başlıklı bölümde, Ahmatova şiirin yazılış nedenini anlatmaktadır. En yeni ve en son yazılan bölümü olmasına rağmen "Önsöz Yerine", yapıtın hem bireysel düzeydeki duyguları hem de haksız tutuklama ve cezalara boyun eğmek zorunda kalan geniş bir kitlenin duygularını yansıttığını ortaya koymaktadır: "*Yejev'lu*¹² *korkunç yıllarda Leningrad'taki hapishane kuyruklarında on yedi ayımı geçirdim. Bir gün*

¹¹Çukovskaya, Lidiya: Zapiski ob A. Ahmatovoy, tom 1(1938-1941), Moskva "Soglasie" 1997, s.13

¹² Ahmatova, Anna: Soçineniya v dvuh tomah, tom 1, Moskva İzd.'Tsidadel", s.197

¹³ Yejev, Nikolay: Stalin döneminde KGB başkanıydı. Otuzlu yılları anlatan aydınların günlüklerinde "insan yok etme makinası" olarak sözü edilir. Sovyet halkı tarafından da "demir komiser" ve "Stalin'in öfkeli arkadaşı" gibi takma adlarla anılmıştır. Bkz.: Reeder, Roberta; Anna Akhmatova, St.Martin's Press, New York 1994, s.200

birisi beni 'tanıdı'. O zaman elbette adımları yaşamında hiç duymamış, arkamda duran dudakları morarmış bir kadın, hepimize özgü o donukluktan sıyrıldı ve kulağıma (oradayken herkes fısıltıyla konuşurdu): -Tüm bunları yazabilir misiniz? diye sordu. Ve ben de: -Yazabilirim, dedim. İşte o anda bir zamanlar var olan, gülümseme gibi bir şey geçti yüzünden."

Yapıtın yazıldığı yıllarda, rejim karşıtı ya da halk düşmanı (vrag naroda) sayılan aydınların evine sıkça baskınlar yapıldığı ve bu baskınlar sırasında ele geçen sözde kanıtlar üzerine bu kişilerin tutuklandığı bilinir. Bu arama ve tutuklama süreci, "Giriş" bölümünün ilk kısmında dile getirilmiştir. Poemin kahramanı bir yandan gerçek, belki de o dönemde her gün yaşandığı için olağan, ancak bir o kadar da inanılması güç bir sahne betimlemektedir. Burada, bir ailenin başkaları tarafından keyfi biçimde parçalanışı söz konusudur: *"Şafakta alıp götürdüler seni/ cenazede gibi yürüyordum arkandan/ Çocuklar ise karanlık odada ağlıyorlardı."* Otuzlu yıllarda Sovyet Rusya'da sıkça yaşanan bu sahnenin, biyografik bir özelliği de vardır. Ahmatova burada aynı zamanda eşi Punin'in 1935'teki tutuklanışını betimlemektedir. Dizelerin devamında poemin kahramanı, tutuklanan kişinin durumunu anlatmaktadır. Sözde suçlunun dudakları bir ikonunki kadar soğuktur, alnında ise ecel teri vardır. "Ecel teri" gerçekten korkunç bir ifade biçimidir, çünkü tutuklanan pek çok kişi evine dönememiştir. Poem boyunca şair, bu geri dönülmezlik ya da dönülüp dönülmeyeceği konusundaki belirsizlik duygusunu okuyucuya duyumsatmaktadır. Kahraman tutuklanmadan sonra tutuklunun, hapishanedeki durumundan söz eder. Hapishane poemin "İthaf başlıklı ilk bölümünde betimlenmektedir: *"Ama hapishane kilitleri sımsıkı/ Arkalarındaysa 'kürek mahkumlarının inleri'/ Ve ölümcül hüznü var."*¹⁶ Sımsıkı kapalı kilitlerin ardında kimsenin aşamayacağı kocaman bir duvar daha vardır, bu çoğunluğu haksız yere tutuklanmış, geleceğinin ne olacağını bilmeyen kişilerin hüznünden başka bir şey değildir. Bu hüznü derinleştiren, umutsuzluğa dönüştüren bir başka öge ise hapishanede mahkumlarla uğraşan "askerler" ve onların "ağır adımları" dır. Poemin kahramanı dışarıdan bakan bir kişi, ziyaretçi konumunda bulunduğu için içeride neler olup bittiğini tam bilememektedir, merak içindedir ve mahkum oğluna seslenir: *"Neler olup bittiğini anlamıyorum/ Hapishanede nasılsın oğulcuğum."*¹⁷ Hapishanenin bahçesinde tek bir kavak ağacı vardır. Bu kavak ağacıyla kahraman, içeridekilerin yalnızlığını ve çaresizliğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda ağaç, adeta, dışarıdakilere içerideki mahkumlardan haber verir gibidir: *"Hapishanenin kavağı sallanıyor orada/*

¹⁴ Ahmatova, Anna: Soç. v dvuh tomah, tom 1, Moskva "Tsidadel" 1997, s.196

¹⁵ A.g.y.:s.197

¹⁶ A.g.y.; s.196

¹⁷ A.g.y.,s.199.

*Tek bir ses duyulmuyor - oysa orada/ O kadar çok masum yaşam sona eriyor ki.*¹⁸ Bahçedeki tek kavak ağacı ve ölüm sessizliğiyle hapishane mezarlıktan farksızdır.

Tutuklama ve hapishane yaşamının ardından, "Hüküm" bölümünde sürgün kararı ve bunun yarattığı etkiden söz edilir: *"Henüz nefes alan göğsüme/ Taştan sözcük düştü/ Önemli değil, nasılsa hazırdım ben/ Bir şekilde üstesinden gelirim bunun da."*¹⁹ Ahmatova'nın 1939'da yazdığı bu bölüm ilk anda ayrılığı anlatan bir aşk şiiri izlenimi vermesine rağmen, şair burada oğlu için verilen Sibiryaya sürgünü kararının uyandırdığı etkiyi anlatmaktadır. Bu dizeler her iki tarafın da duygularını yansıtmaktadır. Hem korkunç darbeyi hem de hükümün ağırlığını belirten "taştan sözcük", hem mahkumun hem de annenin yüreğine düşmektedir. Her an beklenen kötü haber ve hüküm karşısındaki çaresizlik beraberinde zorunlu bir boyun eğişi getirmektedir. Poemin kahramanına yapacak tek şey kalmıştır: geçmişi silmek ve yeni şartlarda yaşamayı yeniden öğrenmek. Ahmatova 1935'te yazdığı "Giriş" bölümünde sürgüne gitme sürecini betimler. Şairin bu bölümde yarattığı imajlar canlı, güçlü ve dokunaklıdır: *"Lokomotiflerin düdüklere/ Ayrılığın kısa şarkısını söylüyordu/ Ölüm yıldızları üzerimizde duruyorlardı/ Ve masum Rus kıvranıyordu/ Kanlı çizmelerin altında/ Ve altında kara araba tekerleklerinin."*²⁰ "Ayrılığın kısa şarkısı", sürgüne gidenlerle geride kalanların vedalaştıkları anı simgelemektedir. Poemin kahramanı bu sözlerle, aynı zamanda sürgünün dönüşsüzlüğünü de anımsatmaktadır. Burada artık oğul ya da yakın bir kişi değil tüm Rusya yer almaktadır. Felaketi yaşayan tüm Rusya'dır. Ahmatova poeminin bu dizelerinde, rejimi açıkça eleştirmektedir. "Ölüm yıldızları" ve "kanlı çizmeler"le sağlanan metonimi arama, tutuklama ve sürgün kararını veren Stalin'le Kremlin yetkililerinin yerine kullanılmaktadır. Alıntıladığımız bölümdeki en ilginç sözcük grubu, orijinali *çyornie marusı* olan "kara arabalar"dır. Bu kara arabalar Stalin döneminin siyasi simgesi olmuş bir sözcüktür ve özellikle bu arabalarda mahkumlar taşınmaktadır.

Poemin kahramanı, sürgüne mahkum edilen kişinin çaresizliğini "Çarmıha Gerilme" bölümünde dile getirmektedir. İncil'den alıntılanmış bölümde, otobiyografik izler taşıyan dizeler vardır: *"Babasına dedi ki: 'Beni niye bıraktın?'/ Annesine ise: 'Ah Mene ağlama'"*²¹ Burada babasına seslenen oğul, Ahmatova'nın oğlunun yerini tutmaktadır. Bilindiği gibi Nikolay Gumilyov 1921 yılında kurşuna dizilmiştir. Şair böyle bir alıntıyla

¹⁸ A.g.y.: s. 199

¹⁹ A.g.y.: s. 199

²⁰ A.g.y.: s. 197

²¹ A.g.y.: s. 201

ilk eşinin de öldürüldüğünü okuyucuya anımsatmaktadır. Ayrıca babadan gelebilecek bir yardım olasılığının ortadan kalkmış olması, mahkum oğulun çaresizliğini ortaya koymaktadır. Yalnız kalmış anneye söylenebilecek tek teselli sözcüğü ise "ağlama"dır. Baba sözcüğü hıristiyanlıkta, bilindiği gibi, Tanrı anlamını da içermektedir. Ahmatova burada, bir kez daha sözcük oyunu yaparak söz konusu dizelere ikinci bir anlam daha yüklemiştir. Böylece şair okuyucuya, mahkumların ve onların yakınlarının, Tanrı tarafından neredeyse terk edilmiş oldukları duygusuna kapıldıkları düşüncesini vermektedir. "Çarmıha Gerilme" poem içinde tam anlamıyla mistik bir anlam içeren tek bölümdür.

Poemin kahramanı arama, tutuklama, sürgün edilme ve sürgün sırasında ölmek ya da ölmemekle ilgili belirsizlik öğeleriyle mahkumların yaşadıklarını dile getirmektedir. Ancak mahkumların yaşadığı her somut olayın, dışarıdakiler üzerinde yaptığı soyut bir yankı vardır. Dışarıdakilerin hem kendileri hem de mahkumlar için yapabildikleri tek şey ziyaret kuyruklarında beklemektir. Ahmatova bu bekleyiş sahnesini çizerken otobiyografik öğelerden bir kez daha yararlanmaktadır: "*Çarköyünün neşeli günahkarına/ Göstermek gerekirdi/ Neler olacak yaşamında diye:/Üç yüzüncü kişi olarak, elinde paketle/ Dikilecekmişsin Kreşti*"²² hapishanesinin altında meğer"²³ Çukovskaya "Notlar"ında Ahmatova'nın hapishane kuyruğundaki bekleyişini şu sözlerle anlatmaktadır: "Ayakta durmak işkenceydi. İçimizden biri, zaman zaman Anna Andreyevna'yı kuyruktan başka bir tarafa uzaklaştırarak tretuvara oturtuyordu, o sırada diğerimiz kuyruktaki onun yerine duruyorduk. Ama o yerinden istemeyerek çıkıyordu, korkuyordu: birdenbire bir şey olursa diye... Suskun duruyordu."²⁴ Ellerdeki paketlerde mahkumlar için eşyalar taşınmaktadır. Paket verilmesine her zaman izin çıkmamaktadır. "Notlar"dan bu paketlerin teslimi konusunda alıntı yaparak bu dizelerde yaratılan imajı daha canlı bir hale getirebiliriz: "Geçen defa yalnızca Anna Andreyevna'yla benim bulunduğum avluda şimdi kıvrılıp giden bir kuyruk vardı. Burada sorulan tek soru: yapılabilecek ne var? Eşyaları yüzü çille kaplı, boyası çıkmış kızıl saçlı, kötü davranışlı bir kız alıyordu. Sıra bize geldiği zaman 'kime verileceğine dair isim ve adres yazmak gerekiyor mu? Ya da yalnızca kime verileceğini yazmak?' diye sordum, '-Bize adres gerekli, kim kime veriyor size gerek kalmadan da

²² Kreşti (Haçlar) Çukovskaya'nın belirttiği gibi, Peterburg'un en eski ve en büyük hapishanelerindedir. Beş katlı bir binadır ve haç biçimindedir. Bkz.: Çukovskaya, L.; Zapiski ob A. Ahmatovoy, tom 1 (1958-1941), Moskva "Soglasie"1997, s.35

²³ Ahmatova, A.: Soç. v dvuh tomah, tom 1, Moskva İzd."Tsidadel" 1997, s. 198

²⁴ Çukovskaya, L.: Zapiski ob A. Ahmatovoy, tom 1 (1938-1941), Moskva "Soglasie" 1997, s.44

biliyoruz,' diye çirkin bir memnuniyetle karşılık verdi kızıl."²⁵ Ahmatova "İthaf bölümünde, kendisiyle aynı kaderi paylaşan kadınlardan söz etmektedir. Poemi kendisi gibi aylarca kuyruklarda bekleyen kadınlara ithaf ettiğini şu dizelerle belirtir: *"Nerede şimdi benim/ İki şeytani yılımın kız arkadaşları/ Sibiryâ kasırgasında neler işitiyorlar?/ Ayın çemberinde neler görüyorlar?/ Ve ben veda selamımı gönderiyorum onlara."*²⁶ Bu dizelerde uzun, uğursuz bekleyiş dönemi ve ardından gelen sürgün yaşamı anlatılmaktadır. Verilen sürgün kararıyla birlikte kuyruktaki ziyaretçilerin bu kez de mahkumların ardından sürüklendikleri bellidir. Burada özellikle *nevolnie* sözcüğünün üzerinde durmak gerekir. *Nevolnie*, esirler anlamının yanı sıra irade dışı anlamını da içerir. Ahmatova, böylelikle, hem kuyruktaki diğer kadınları irade dışı edindiği arkadaşları hem de bu kişilerin sürgüne gidenlerin peşinden sürüklendikleri için esir olarak nitelendirme olanağını elde etmiştir.

Yaşanan tüm korkunç olaylara rağmen kuyrukta bekleyen herkeste "umut" vardır. Ancak poemin kahramanı, "umut" sözcüğünün ne denli korkunç bir anlam içerebileceğini kanıtlar, çünkü "umut" o koşullarda gerçeğe dönüşmesi olanaksız bir düşten farksızdır: *"Güneş daha alçak ve Neva sis içinde/ Umut ise hala uzakta şarkı söylemekte"*²⁷ Poemin kahramanı umudun, yönetim tarafından kullanılan psikolojik silahlardan bir tanesi olduğunun farkındadır. Ahmatova'nın Çukovskaya'ya söyledikleri yapıtında yer alan bu düşünceyi haklı çıkarır gibidir: "-Umudun işkencesi nedir bilir misiniz? Hayalkırıklığından sonra sükunet gelir, ama umut yüzünden insan delirebilir."²⁸ Poemin kahramanı, kişiyi umuda sürükleyen süreci de dile getirmektedir. Bu dizeleri Ahmatova, oğlunun ikinci tutuklanması üzerine yazmıştır: *"On yedi aydır ağlıyorum,/ Seni eve çağırıyorum/ Cellatın ayaklarına kapandım/ Sen hem evladım hem de dehşetim oldum/ Her şey sonsuza dek karıştı/ Ve kim canavar kim insan ayırt edemez oldum."*²⁹ "Cellat" anlaşılacağı gibi, mahkumun serbest bırakılması için baş vurulan kişidir. Umut veren cellattır. Ancak umutlar gerçeğe dönüşmeyince, kişi yine acı çekmeye başlamaktadır. Çünkü evlat hala mahkumdur. Bu noktada "cellat" ve "evlat" acı çektirme bakımından aynı konumda buldukları için, poemin kahramanı açısından ikisi de canavardan farksızdır. Ahmatova, bu kaderi yaşayan kadının çaresizliğini ve yalnızlığını ise şu dizelerde anlatmaktadır: *"Bu kadın hasta/ Bu kadın tek başına/ Kocasını mezarda, oğlu*

²⁵ A.g.y.: s.43

²⁶ Ahmatova, A.: Soç. v dvuh tomah, tom 1, Moskva İzd."Tsidadel" 1997, s. 197

²⁷ A.g.y.: s. 197

²⁸ Çukovskaya, L.: Zapiski ob A. Ahmatovoy, tom 1 (1938-1941), Moskva "Soglasie" 1997, s.26

²⁹ Ahmatova, A.: Soç. v dvuh tomah, tom 1, Moskva İzd."Tsidadel" 1997, s.198

*hapiste/Benim için dua edin*³⁰ Bu dönemde Ahmatova gerçekten yalnızdır. Çukovskaya "Notlar" ında şairin edebiyatçı arkadaşları tarafından da yalnız bırakıldığına değinmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi poemin mistik anlam taşıyan bölümü "Çarmıha Gerilme"de, oğulun umutsuzluğunun yanısıra annenin de dile getirilmektedir. Burada poemin kahramanı, ruhunu teslim etmekte olan İsa'nın karşısındaki Meryem'le kendisi arasında paralellik kurmaktadır. Poemin kahramanı, oğlunun durumu karşısında derin bir üzüntü içindedir. İçine düştüğü durumdan onu kurtarabilecek kimse yoktur ve bu duruma dayanmak zorundadır. Çaresizlik çevredekilerin anneden uzak durmalarına neden olmaktadır: *"Annenin suskunluk içinde durduğu yere/ Bakmaya bile cesaret edemiyordu kimse."*³¹

Poemin kahramanıyla mahkumun buluşma noktası ölümdür. "Ölüm"e adlı bölümde ölüm tüm acılara son verecek tek yol olarak gösterilmektedir. Bölümün ilk dizesi, ölüme meydan okuma izlenimi vermektedir. Belki de şair, bu izlenimi özellikle yaratmaktadır. Böylelikle geleceği gün kaçınılmaz olan ölümden, zamanından önce gelmesini istemenin de bir tür meydan okuma olabileceği düşüncesini ileri sürmektedir: *"Nasılsa geleceksin -niçin şimdi gelmiyorsun?/ Seni bekliyorum-çok zor durumdayım/ Böylesine basit ve garip olan senin için/ Kapıyı açtım ve ışığı söndürdüm."*³² Alıntı şairin, yapıtı bir kez daha otobiyografik düzeye çektiğini göstermektedir. Ahmatova, çocukluk döneminden itibaren sürekli hastalıklarla uğraşmıştır. Bu bezdirici bir durum olsa da o, 1938-1940 yılları boyunca hastalıklarını, çözüm olarak gördüğü ölümlle özdeşleştirmiştir. "Notlar"da şöyle birkaç satır yer almaktadır: "Birdenbire bana alınını gösterdi, çevresi koyu kahve renkli küçük bir yara vardı. - Bu kanser,- dedi.- Yakında öleceğim bu çok iyi."³³ Poemin devamında kahraman, ölüme, istediği kılıkta gelebileceğini söyler. Bu dizelerde yaratılan imajlar çok ilginçtir. Ölümün bir kuşun, gizlice arkadan sokulan bir haydut ya da tifo nöbeti gibi gelmesi önemli değildir. Önemli olan gelmesidir. Kahramanın ölüme önerdiği son kılık, peri masalı gibidir. Şair burada çocukluk dönemini çağrıştıran peri masalını "mide bulandıracak kadar bilinen" sözleriyle niteleyerek, değerini düşürür. Bu masala göre kahraman bir hayalet haline gelerek "mavi şapka"ya tepeden bakabilecek ve o haliyle apartman yöneticisini korkutabilecektir. Bu düşüncede hafif bir ironi söz konusudur. Aynı tür ironi poemin *"çar köyünün neşeli günahkarına/ Göstermek gerekirdi/ Neler olacak yaşamında diye"* dizelerinde de yer almaktadır. Kahraman kendi üzerindeki bu ironiyi "mavi

³⁰ A.g.y.: s. 198

³¹ A.g.y.: s.201

³² A.g.y.: s.200

³³ Çukovskaya, L.: Zapiski ob A. Ahmatovoy, tom 1 (1938-1941), Moskva "Soglasie" 1997, s.21

şapka" sözleriyle izleme, arama ve tutuklama yapan görevlilere ve apartmanlarda yaşayan kişilerle ilgili bilgileri polise veren apartman yöneticilerine yöneltmiştir.

Ahmatova, zaman zaman Stalin'e yönelik metonimiler yapmaktan da geri kalmamıştır. Zira bu metonimiler, yapıtın o dönemde basılmasından duyulan korkuyu haklı çıkaracak niteliktedir. Kahraman başına gelenlere inanmamaktadır ve bu duygusunu şu sözlerle dile getirmektedir: "*Hayır bu ben değilim, bu acı çeken başkası./ Ben böyle acı çekemezdim, olan biteni/ Kara çuhalar örtün bırak./ Ve bırak fenerler götürsün.../ Geceyi.*" "Gece" sözcüğü burada Stalin'i anlatmaktadır.³⁵ Poemin kahramanına göre şehrin üzerine geceyle çöken karanlık gibi Stalin düzeni de, dönemin halk düşmanı olarak kabul aydınlarının üzerine çöken bir karanlıktır. Başka bir metonimi ise: "*Ve gözlerime bakıyor dik dik/ Ve çabucak gelecek bir ölümlle tehdit ediyor/ Büyük yıldız.*"³⁶ dizelerinde yer almaktadır. Poem boyunca, kahraman yöneticileri Kremlin yıldızlarıyla özdeşleştirmektedir. Elbette "büyük yıldız"la da Stalin kast edilmektedir.

Requiem'in "Epilog"u iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kahraman, daha önce anlattığı olayların ve yaşadığı duyguların onda nasıl izler bıraktığından söz etmektedir. Bu bölümde acının insanların fizliğini ve kişiliğini nasıl değiştirdiği gerçekçi bir tutumla ele alınmıştır. Kişiler gülmez olmuştur, yüzlerinde zamansız çizgiler belirmiş, saçlarına aklar düşmüştür. En kötüsü, içlerine koku yerleşmiştir. Kahraman, mahkum yakınlarının bu halini şu sözleriyle ortaya koyar: "*Göz kapaklarının altından korkunun nasıl baktığını/.../ Ve kuru bir gülüşte korkunun nasıl gizlendiğini öğrendim.*"³⁷ Ahmatova'nın hapishane kuyruklarında yalnızca kendi acısıyla değil başkalarının acısıyla da ilgilendiğini gösteren bu dizelerin kaynağı belki de şairin 1939' da söylediği şu sözlerdir: "-Bu gözlerle bakamıyorum. Fark ettiniz mi? Sanki gözler ayrı birer varlık gibiydiler, yüzden bağımsızdılar."³⁸

"Epilog"da kahraman, "Giriş" bölümünden itibaren gösterdiği bireysel tutumdan uzaklaşarak, kendisiyle aynı kaderi paylaşan diğer kadınlara döner. Dönüş şu dizelerle sağlanmıştır: "*Ve ben yalnızca kendim için değil/ Benimle orada zehir gibi soğukta ve Temmuz sıcaklığında kırmızı, göz alıcı duvarın altında bekleyen/ Herkes için dua ediyorum.*"³⁹ Poemin

³⁴ Ahmatova, A.: Soç. v dvuh tomah, tom 1, Moskva İzd."Tsidadel" 1997, s.198

³⁵ Bkz.: Çukovskaya, L.; Zapiski ob A. Ahmatovoy, tom 2 (1952-1962), Moskva "Soglasie" 1997, s. 165

³⁶ Ahmatova, A.: Soç. v dvuh tomah, tom 1, Moskva İzd."Tsidadel" 1997, s.199

³⁷ A.g.y.: s.202

³⁸ Çukovskaya, L.: Zapiski ob A. Ahmatovoy, tom 1 (1938-1941), Moskva "Soglasie" 1997, s.20

³⁹ Ahmatova, A.: Soç. v dvuh tomah, tom 1, Moskva İzd."Tsidadel" 1997, s.202

kahramanı "Epilog" un ikinci bölümünde "herkes" sözcüğünü açarak, kuyrukta gördüğü kişilerden bazılarını betimler. Bu dizelerdeki duygu yükü çok yoğundur: "*Sizleri görüyorum, duyuyorum, duyumsuyorum:/ Pencereye kadar zorlukla taşıdıkları kadını da/ Anavatanının topraklarında gezemeyen kadını da/ Güzel başını uzatıp/ "Buraya evimmiş gibi gelir oldum " diyeni de.*"⁴⁰ Alıntının en dikkat çeken özelliği, sözü edilen kişilerin hep kadın olmasıdır. Ahmatova'yla Çukovskaya arasında bu konu üzerine bir konuşma geçmiştir. Ahmatova "...Biliyor musunuz, son iki yıldır erkekler hakkında kötü düşünmeye başladım. Fark ettiyseniz, orada neredeyse hiç erkek yok" der.⁴¹ Ahmatova'nın düşüncesini paylaşmayan Çukovskaya, dipnotta kuyruktakilerin çoğunun kadın olmasının nedeninin, hapishanedekilerin hemen hepsinin erkek oluşuyla açıklamaktadır.

"Epilog"un ikinci bölümünde şair poemin başından itibaren, yapıtla arasına koyduğu mesafeyi kaldırır. Kuyrukta rastladığı kadınları, "şeytani iki yılının kız arkadaşlarını, hiçbir zaman unutmayacağını belirtirken şair and içer gibidir. Aynı zamanda onların da kendisini anımsayacağından emindir. Ahmatova dizelerine, ünlü Rus şairi A.S.Puşkin'in *Kendime insan yapımı olmayan bir anıt diktim* (Ya pamyatnik sebe vozdvig nerukotvorniy, 1836) şiirini anımsatan bir içerikle devam eder. Bilindiği gibi Puşkin'in bu şiiri de çarlık düzenine karşı yazılmıştır ve *Requiem* gibi, yazıldığı dönemde yayımlanmamıştır. Bu şiirde şair somut bir anıt yerine, sözcüklerden oluşan ve asla unutulmayacak, halk arasında dilden dile dolaşacak bir anıt anlatmaktadır. Puşkin'in çarlık düzenine karşı ayaklanan Dekabristleri (Aralık isyancıları) andığı ve özgürlükten söz ettiği dizeler, içerik açısından *Requiem*'le örtüşmektedir: "*Acımasız yüzyılda özgürlüğü övdüm/ Ve ölenlere karşı merhamet uyandırdım*"⁴² Ahmatova da yapıtında rejimin aydınlar üzerindeki baskısına karşı çıkanların yaşadıklarını anlatmaktadır. *Requiem*'in yazıldığı yıllar, tıpkı Puşkin'in yüzyılındaki gibi aydınlar açısından acımasız geçen bir dönemdir. *Requiem*'in mahkumlarıyla, Puşkin'in "ölenler" sözcüğüyle andığı Dekabristlerin kaderi benzemektedir. Burada, her iki şairin sanatsal kaderlerinin benzediğini belirtmek gerekir. Çünkü Puşkin'in pek çok şiiri gibi Ahmatova'nın da pek çok yapıtı Stalin döneminde yayımlanmamıştır.

⁴⁰ A.g.y.: s.202

⁴¹ Çukovskaya, L.: Zapiski ob A. Ahmatovoy, tom 1 (1938-1941), Moskva "Soglasie" 1997, s.26

⁴² Puşkin, A.S.: Polnoe sobranie soçineniy v devyati tomah, tom 3, İzd. Akademiya Nauk SSSR, Moskva 1963, s.383

Ahmatova, ünlü şairin anıtına şu dizelerle gönderme yapmaktadır: *"Eğer bir gün bu ülkede/ Benim anıtımı dikmeyi düşünürlerse/ Buna memnuniyetle razı olurum."*⁴³ Ancak şairin bir koşulu vardır. Anıtı onun doğduğu Kırım kıyılarında ya da Puşkin gibi çocukluk ve ilk gençlik dönemini geçirdiği Çar köyünde dikilmeyecektir. *"Tam buraya, üç yüz saat ayakta beklediğim/ Ve bana sürgülerin açılmadığı bu yere dikin"*⁴⁴ derken, anıtının Kreşti hapishanesinin önünde bulunması gerektiğini belirtir. Çünkü "mutluluk verici ölüm"ünden sonra kara renkli tutuklu arabalarının gürültüsünü ve yaşlı bir kadının hapishane kapısı yüzüne kapatıldığı andaki ağlayışını unutmaktan korkmaktadır. Şair ağıtını anıt, güvercin ve Neva'nın sessiz gemilerinden oluşan üçlü imajla sona erdirir: *"Ve hareketsiz, bronz göz kapaklarımdan/ Gözyaşı gibi aksın eriyen kar/ Ve hapishane güvercini guruldasin uzakta/ Ve sessizlik içinde geçsin gemiler Neva 'dan"*⁴⁵

Requiem'de içerik açısından iki düzlem yer almaktadır. İlki olayların anlatıldığı somut, ikincisi ise bu olayların kahraman üzerindeki etkilerinin ve duyguların anlatıldığı soyut düzlemdir. Somut düzlemde tutuklama, hapishane, hüküm, sürgün ve ölüm soyut düzlemde ise umutsuzluk, umut, yalnızlık, çaresizlik, acı ve ölme isteğinden söz edilmektedir. Somut düzlemin kahramanları mahkumlar, soyut düzlemin kahramanları mahkumların yakınlarıdır. Poem, her iki grubun ortak paydası olan ve durgunluk duygusu uyandıran sağır ve sessiz acıyla başlar. Böylece yapıt ilk dizelerle biçimsel açıdan dairesel yapı kazanır. Bu içice geçmiş iki dairenin dışta olanıdır. Yapıtın başlangıcında yer alan "İthaf bölümünün ilk beş dizesinden sonra "Epilog" bölümünün son dört dizesine kadar dile getirilen tutuklama, sürgün, bekleyiş, umut ve ölüm isteğiyle durgunluk bozulur ve hareketlilik sağlanır. Hareketliliğin sağlandığı bu geniş bölümle, iç kısımda yer alan ikinci daire oluşur. "İthafın ilk beş dizesindeki durgunlukla başlayan dıştaki dairesel yapı ise, "Epilog" un son dizesindeki eriyen kar, guruldayan güvercin ve sessiz gemiler imajlarıyla durgunluğa tekrar geri dönülerek tamamlanır. Şair, böylelikle elde ettiği dairesel yapıyla o dönemin aydınlar açısından tam kısır döngü olduğunu ortaya koymaktadır. Sık sık yinelenen umutsuzluk ve çaresizlik duyguları da, dairesel yapıyı destekleyerek kısır döngüyü güçlü kılmaktadır.

⁴³ Ahmatova, A.: Soç. v dvuh tornan, tom 1, Moskva İzd. "Tsidadel"1997, s.203

⁴⁴ A.g.y.: s.203

⁴⁵ A.g.y.: s.203

KAYNAKÇA

- AHMATOVA, Anna : Soçineniya v dvuh tomah, tom 1, İzd. "Tsitadel", Moskva 1997
- ÇUKOVSKAYA, Lidiya : Zapiski ob Anne Ahmatovoy, tom 1 (1938-1941), "Soglasie", Moskva 1997
- ÇUKOVSKAYA, Lidiya : Zapiski ob Anne Ahmatovoy, tom 2 (1952-1962), "Soglasie", Moskva 1997
- PUŞKİN, A.S. : Polnoe sobranie soçineniy v devyati tomah, tom 3, İzd. Akademiya Nauk SSSR, Moskva 1963
- REEDER, Roberta : Anna Akhmatova *Poet and Prophet*, Picador USA, New York 1995